

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยพัฒนารูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันด้านจิตใจ ชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การดูแลช่วยเหลือ และความต้องการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ และพัฒนารูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ มุ่งสนับสนุนฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ ใน 2 ด้านสำคัญ ได้แก่ ด้านจิตใจ และด้านความคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในชุมชน และความคิดในการสร้างรายได้/สร้างอาชีพเพื่อการดำรงชีพ กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยคือ กลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ ซึ่งเป็นบุคคลที่เคยถูกคุมขังจากการกระทำความผิดต่อกฎหมายเพื่อก่อความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายหลังได้รับการปล่อยตัวกลับคืนสู่ชุมชนอย่างน้อย 1 – 2 ปี โดยคำนึงถึงผู้ที่สามารถถ่ายทอดข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษา และมีความพร้อมด้านสุขภาพกายและด้านสุขภาพจิต ซึ่งมีจำนวน 21 คน จากเดิมมีกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 23 คน แต่ภายหลังจากการประเมินด้านสุขภาพกายและด้านสุขภาพจิตในการวิจัยระยะที่ 1 พบว่ามีจำนวน 2 คน ที่พบอาการทางด้านจิตเวช อยู่ในระดับที่เสี่ยงต่อการทำกิจกรรมวิจัยร่วมกับบุคคลอื่นและจำเป็นต้องพบจิตแพทย์เพื่อทำการรักษาต่อไป การดำเนินการวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) แบ่งการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 ศึกษาและทำความเข้าใจสภาพปัจจุบันของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ โดยมุ่งศึกษาด้านจิตใจ ชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การดูแลช่วยเหลือ และความต้องการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ระยะที่ 2 พัฒนารูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ โดยการศึกษาพัฒนารูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคม และการปฏิบัติการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ และระยะที่ 3 สรุปผลการปฏิบัติการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ โดยการนำข้อเสนอแนะมาปรับรูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ ให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันด้านจิตใจ ชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การดูแลช่วยเหลือ และความต้องการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ และพัฒนารูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ ผลการวิจัยสรุปดังนี้

1. สภาพปัจจุบันด้านจิตใจ ชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การดูแลช่วยเหลือ และความต้องการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ สรุปได้ดังนี้

1.1 สภาพทางด้านจิตใจของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ พบว่าส่วนใหญ่มีความเครียด วิตกกังวล หวาดระแวง และรู้สึกกลัวในบางครั้ง โดยสภาพจิตใจดังกล่าวเกิดจากสาเหตุหลัก 3 ประการ ได้แก่ การรายได้ไม่เพียงพอและมีหนี้สิน การเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ และการมีทหารมาเยี่ยมเยียนที่บ้าน โดยผลการประเมินด้านสุขภาพจิต พบว่ากลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จำนวน 23 คน ส่วนใหญ่มีภาวะเครียดในระดับน้อย ($n = 16$) ไม่พบความเสี่ยงต่อการเกิดโรคเครียดหลังเหตุการณ์สะเทือนขวัญ (PTSD) ($n = 15$) และส่วนใหญ่ไม่มีความทุกข์ทรมานทางจิตใจ ($n = 18$) อย่างไรก็ตาม พบว่ามีกลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีผลการประเมินสุขภาพจิตอยู่ในระดับที่ต้องได้รับการดูแลช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดเร่งด่วน คือ มีภาวะเครียดในระดับมากที่สุด ($n = 2$) มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคเครียดหลังเผชิญเหตุการณ์สะเทือนขวัญ (PTSD) ($n = 8$) และมีความทุกข์ทรมานทางจิตใจรุนแรง ($n = 2$)

1.2 ชีวิตความเป็นอยู่ของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ พบว่ามีบางกลุ่มถูกตีตราจากคนในชุมชน มีความพยายามปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันในชุมชน และส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว

1.3 การประกอบอาชีพ และความต้องการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ พบว่าส่วนใหญ่มีอาชีพกรรไกรช่าง ไร่จ้างทั่วไป และอาชีพค้าขาย ส่วนใหญ่ได้รับการฝึกอบรมพัฒนาความรู้และทักษะการประกอบอาชีพ และมีความต้องการช่วยเหลือด้านการประกอบอาชีพเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2. แนวทางการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ในปัจจุบัน

2.1 เครือข่ายชุมชนที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการฟื้นฟูการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างปกติสุขในปัจจุบัน พบว่าเครือข่ายชุมชนที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการฟื้นฟูการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างปกติสุขที่ได้ขับเคลื่อนโดยตรงมีทั้งหน่วยงานภาครัฐที่ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านนี้หรือมีอำนาจหน้าที่/ความรับผิดชอบทั้งโดยตรงและมีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.)

กองสานใจสู่สันติ ศูนย์สันติวิธี กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ส่วนหน้า ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 โรงพยาบาลจิตเวชสงขลาราชนครินทร์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานระดับอำเภอ ระดับจังหวัด โดยพบว่าในปัจจุบันการดำเนินงานของหน่วยงานดังกล่าว จะเป็นลักษณะของการดำเนินงานตามอำนาจหน้าที่ และภารกิจที่หน่วยงานตนเองเกี่ยวข้อง ทำให้เห็นภาพความเป็นเครือข่ายชุมชน ที่ร่วมการสนับสนุนฟื้นฟู คุณภาพชีวิตในลักษณะแบบต่างคนต่างทำ แต่มีเป้าหมายร่วมกัน นอกจากนี้ มีหน่วยงานภาคประชาสังคม หรือ NGOs ในพื้นที่ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในพื้นที่ และเข้าถึงหรือสร้างความไว้วางใจให้กับ กลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ ผู้ได้รับผลกระทบ และชุมชนได้ค่อนข้างมาก อย่างเช่น กลุ่มด้วยใจ และมูลนิธิชะลอะห์มัร

2.2 แนวทางการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ในปัจจุบัน พบว่าปัจจุบันหน่วยงาน ภาครัฐจะเน้นการดำเนินการดูแลช่วยเหลือทั้งตัวบุคคลและสภาพแวดล้อมรอบตัว เช่น ครอบครัว ชุมชน โดยในปัจจุบันการดำเนินการช่วยเหลือบุคคลกลุ่มนี้ของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง สามารถแบ่งออกเป็น 5 มิติ ได้แก่ 1) การช่วยเหลือผ่านการให้คำปรึกษาและช่วยเหลือเรื่องการดำเนินคดี ตั้งแต่ต้นจนจบการ พิจารณาของศาล ช่วยหาทางออกที่เป็นประโยชน์ที่สุดต่อรูปคดี และให้เกิดความเป็นธรรมต่อจำเลยมากที่สุด 2) การช่วยเหลือครอบครัวและญาติในขณะที่ต้องชังรับโทษในเรือนจำ โดยการส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้ เลี้ยงครอบครัว 3) การช่วยเหลือก่อนที่ผู้ต้องชังจะออกจากเรือนจำและกลับคืนสู่สังคม 4) การช่วยเหลือ/ สนับสนุนส่งเสริมด้านการเรียนรู้ฝึกอาชีพตามความต้องการ/ความสนใจ สนับสนุนเครื่องมือ/อุปกรณ์ที่จำเป็น ในการประกอบอาชีพ เมื่อผู้พ้นโทษกลับมาอาศัยอยู่ในชุมชน และ 5) การช่วยเหลือด้านสภาพจิตใจและ การรักษา โดยมีการตรวจประเมินด้านสุขภาพจิต การเข้ารับบริการในโรงพยาบาลรัฐ การลงเยี่ยมบ้านเพื่อ พุดคุยและสื่อสาร การให้การปรึกษาส่วนบุคคล การให้คำปรึกษาแบบกลุ่ม การปรับความคิดและพฤติกรรม รวมทั้งมีการติดตามดูแลอย่างต่อเนื่อง

3. รูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่ จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ พัฒนาขึ้นจากแนวคิดพฤติกรรมศาสตร์เชิงบูรณาการ ผ่านมุมมองทางจิตวิทยา สังคมวิทยา อาชญาวิทยา และแนวคิดการบูรณาการการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของ องค์กรที่เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วน โดยเน้นหลักการมีส่วนร่วมตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของหน่วยงาน/ องค์กร NGOs ในพื้นที่ ประกอบด้วย กระบวนการดำเนินงาน 3 ระยะ คือ กระบวนการดำเนินงานในช่วง **ต้นน้ำ** มุ่งเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินด้านสุขภาพจิต การประเมินความต้องการ ช่วยเหลือ/สนับสนุน และการกำหนดแนวทางให้ความช่วยเหลือเป็นรายบุคคลภายหลังกลับคืนสู่สังคม กระบวนการดำเนินงานช่วง**กลางน้ำ** มุ่งเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการช่วยเหลือฟื้นฟูและ การพัฒนาทักษะที่จำเป็นของทีมสหวิชาชีพ เพื่อให้กระบวนการช่วยเหลือฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวสามารถ ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และกระบวนการดำเนินงานในช่วง**ปลายน้ำ** มุ่งเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม ในกระบวนการประเมินและติดตามผลด้านสุขภาพจิต ทักษะทางสังคม การใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม และ

การสร้างรายได้/อาชีพ ของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคม จากข้อมูลรายบุคคล ที่ได้รับการส่งต่อมาจากกระบวนการกลางน้ำ นอกจากนี้ ใช้หลักการทำข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) เพื่อสร้างการยอมรับของหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง และแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อน โดยมีศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนใต้ (ศอ.บต.) เป็นหน่วยงานแกนกลางในการขับเคลื่อน เชื่อมโยง ประสานงานการทำงานร่วมกัน ตลอดกระบวนการดำเนินงานตั้งแต่ต้นน้ำ-กลางน้ำ-ปลายน้ำ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นถึงสภาพปัจจุบันด้านจิตใจ ชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การดูแลช่วยเหลือ และความต้องการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ และได้รูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการป้องกันการหวนกลับไปใช้ความรุนแรงหรือกระทำความผิดในรูปแบบอื่น สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. สภาพปัจจุบันด้านจิตใจ ชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การดูแลช่วยเหลือ และความต้องการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ พบว่า คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของกลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่ชุมชน มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) สภาพจิตใจ (2) การใช้ชีวิตในชุมชน และ (3) การประกอบอาชีพ การมีรายได้ที่มั่นคง โดยพบว่าภายหลังการกลับคืนสู่ชุมชนส่วนใหญ่กลุ่มบุคคลเหล่านี้จะมีความเครียด วิตกกังวล หวาดระแวง และรู้สึกกลัว โดยสภาพจิตใจดังกล่าวนี้เกิดจากสาเหตุหลัก 3 ประการ ได้แก่ การมีรายได้ไม่เพียงพอและมีหนี้สิน คือเมื่อกลับคืนสู่ชุมชนมีช่องทางในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้น้อยลง ประกอบกับบางครอบครัวมีหนี้สินจึงทำให้เกิดความเครียดและวิตกกังวลเกี่ยวกับรายได้ของครอบครัว นอกจากนี้ การเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ และการมีทหารมาเยี่ยมเยียนที่บ้าน เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้บุคคลกลุ่มนี้มีความเครียด วิตกกังวล หวาดระแวงและรู้สึกไม่มีความสุข เนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวไปกระตุ้นภาพจำเหตุการณ์ที่เคยประสบ ทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัย ไม่ไว้วางใจสภาพแวดล้อม และมีความกังวลว่าหากเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้นจะไม่ได้รับการช่วยเหลือ จึงพยายามหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่ทำให้คิดถึงเหตุการณ์นั้นด้วยการอยู่กับครอบครัวมากกว่าการร่วมกิจกรรมในชุมชน ซึ่งจากการติดตามประเมินด้านสุขภาพจิตพบว่าบุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่มีปัญหาด้านสุขภาพจิต มีความคิดอัตโนมัติทางลบ และเมื่อได้รับการรักษาและทานยาอย่างต่อเนื่อง ก็จะหายเป็นปกติสามารถใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ แต่เมื่อหายสักระยะหนึ่งแล้วหยุดยา บางคนอาการก็กลับมาเหมือนเดิมหากเจอกับเหตุการณ์ซ้ำ ๆ อีก ทำให้เกิดความกลัวไม่กล้าออกจากบ้าน ไม่กล้าเข้าสังคม ดังนั้น การมีความคิดอัตโนมัติทางลบจึงส่งผลกระทบต่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ European Commission (2005) พบว่าหลังจากได้รับการปล่อยตัวผู้ต้องขังหญิงจำนวนมากไม่ไว้วางใจต่อผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

สถาบันของรัฐและเรือนจำมีผลต่อทักษะทางสังคมของผู้หญิง โดยในช่วงสองสามสัปดาห์แรกเกิดสภาวะสับสน โดยเฉพาะผู้ที่รับโทษจำคุกนานๆ มีประสบการณ์กับอาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการถูกจองจำ เช่น ภาวะซึมเศร้า นอนไม่หลับ ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะกลับไปใช้ชีวิตประจำวันในคุก และผลการศึกษาของธัญญา พึ่งสันเทียะ และสุรยุทธ ทองคำ (2561) ศึกษาพบว่าอดีตผู้ต้องขังมีความอ่อนแอภายในจิตใจต่อความผิดพลาดที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขังควรเปลี่ยนที่ความคิดเป็นอันดับแรก และสาเหตุที่ทำให้อดีตผู้ต้องขังกลับไปเป็นแบบเดิมมีส่วนมาจากสังคมที่ไม่ให้โอกาสกับคนกลุ่มนี้ ค่านิยมที่ชอบจับผิดมากกว่า การให้โอกาสในการปรับตัว เมื่อสังคมมองข้ามและไม่ได้หยิบยื่นโอกาสให้กับกลุ่มคนเหล่านี้เขาจึงตีค่าตัวเองให้เป็นศูนย์ และคิดว่าตัวเองไม่ได้มีบทบาทต่อสังคมจึงทวนกลับไปกระทำผิดซ้ำ นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่าแม้ว่าปัจจุบันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ได้พยายามสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ ลดความหวาดระแวงจากภาครัฐ และพยายามแสวงหาความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันช่วยเหลือกลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัว แต่กลุ่มบุคคลเหล่านี้จะไม่เชื่อมั่นในหน่วยงานของรัฐ ส่วนใหญ่จะไปเข้ารับการช่วยเหลือจากภาคประชาสังคม/ NGOs ในพื้นที่ ซึ่งสาเหตุที่บุคคลกลุ่มนี้เข้ารับการช่วยเหลือจากภาคประชาสังคม/ NGOs ในพื้นที่ เพราะมีความเชื่อว่ามีทัศนคติ ค่านิยม และการให้ความหมายต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่คล้ายคลึงกัน โดยมองผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคมของภาคประชาสังคม/ NGOs ในพื้นที่ จึงทำให้มีความไว้วางใจแก่กัน สอดคล้องกับปกรณ มณีปกรณ (2555) ที่อธิบายว่าการดำเนินคดีหรือลงโทษของกระบวนการยุติธรรมมีอิทธิพลด้านลบทำให้บุคคลที่เข้าสู่กระบวนการพัฒนาอาชญากรรมหรือการลงโทษทวนกลับไปกระทำผิดซ้ำ ซึ่งมีงานศึกษาจำนวนมากที่ได้สรุปว่าผู้กระทำผิดส่วนมากไม่ยอมรับว่าตนเองกระทำในสิ่งที่ผิดกฎหมาย หากแต่กระทำไปเนื่องจากความจำเป็นหรือป้องกันตนเองหรือไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม และสอดคล้องกับผลการวิจัยของสุชาติ สมณะ และลัดดาวรรณ ณ ระนอง (2560) พบว่าปมของผู้ต้องขังที่มีต่อภารกิจคืนคนดีสู่สังคมมี 3 ประการ ได้แก่ (1) ผู้ต้องขังมีความคิดและพฤติกรรมตามสัญชาตญาณ คือ มีพฤติกรรมกระทำตามใจตน ไม่กระทำในสิ่งที่ตนเห็นว่าดีของตนเอง รวมทั้งมีความโกรธ ความอึดอันตันใจ และมีความคิดที่ผิดไปจากความเป็นจริง (2) ผู้ต้องขังมีความคิดและพฤติกรรมตามอุปนิสัยส่วนตัว คือมีพฤติกรรมปฏิเสธและไม่ยอมรับเอา กิจกรรมด้านการศึกษา การอบรม และการฝึกวิชาชีพที่เกี่ยวกับการพัฒนาพฤติกรรมดี โดยมักจะทำกิจกรรมตามใจตนเอง และ (3) ผู้ต้องขังมีความคิดและพฤติกรรมตามการเรียนรู้จากสังคม คือมีพฤติกรรมที่แสดงถึงการขาดความสนใจในหน้าที่ความรับผิดชอบของตน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมในการใช้ชีวิตประจำวันกับผู้คนและเพื่อน ๆ ในเรือนจำ

เมื่อพิจารณาด้านชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนพบว่ามีบางกลุ่มถูกตีตราจากคนในชุมชน แต่ก็มี ความพยายามปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันในชุมชน โดยการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น การไปละหมาด การเล่นกีฬา ที่ชุมชนจัดขึ้น พยายามมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนให้มากขึ้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวบางกลุ่มพยายามปรับความคิดและสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ ของตนเองผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการปรับเปลี่ยน สอดคล้องกับแนวคิดความเข้มแข็งทางจิตใจ (Resilience Quotient)

ที่กล่าวว่าความเข้มแข็งทางใจ หรือภูมิคุ้มกันทางใจ เป็นความสามารถของคนที่มีอยู่ในตนเอง และนำมาใช้เมื่อต้องเอาชนะปัญหาอุปสรรค หรือความยากลำบากที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เราสามารถผ่านพ้นภาวะวิกฤต หรือเหตุการณ์ร้าย ๆ ไปได้ และอาจพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส โดยสามารถยกระดับความคิดจิตใจและการดำเนินชีวิตในทางที่ดีขึ้นหลังเหตุการณ์ผ่านพ้นไป โดยมีการฟื้นฟูสภาพอารมณ์และจิตใจได้อย่างรวดเร็ว มีความยืดหยุ่น ปรับตัวได้ดีสามารถกลับมาดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขอีกครั้ง เป็นเครื่องมือในการป้องกันตัวเองไม่ให้ตกอยู่ในภาวะเสี่ยงไม่มั่นคงหรือไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ในสภาวะสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง (Grotberg, 1995: ดุจเดือน พันธุนาวิน และงามตา วนินทานนท์, 2562: อภิชัย พันธเสน, 2554) และผลการศึกษาราชชาติ ชัยกันย์ (2564) พบว่าประเด็นหลักที่ทำให้อดีตผู้ต้องขังหญิงสามารถปรับตัว และหลีกเลี่ยงการกระทำผิดซ้ำได้ คือการมีเป้าหมายในชีวิต โดยมีการตั้งเป้าหมายชีวิตและวางแผนการใช้ชีวิต หลังพ้นโทษในขณะที่อยู่ในระหว่างถูกคุมขัง เมื่อพ้นโทษออกจากเรือนจำอดีตผู้ต้องขังต้องเรียนรู้การใช้ชีวิต ภายนอกเรือนจำ ซึ่งช่วงแรกของการใช้ชีวิตอาจจะมีอุปสรรคอยู่บ้าง ทั้งเรื่องของการใช้ชีวิตประจำวันที่ไม่มีใครมาคอยกำกับควบคุมให้ปฏิบัติตัวอยู่ในระเบียบเหมือนในเรือนจำ การปรับความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว และบุคคลใกล้ชิด จะต้องรู้จักหักห้ามใจและควบคุมตนเอง และรู้วิธีการปฏิเสธเพื่อไม่ให้ตนเองกลับไปสู่วังวนแบบเดิม อย่างไรก็ตาม พบว่ายังมีกลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวบางกลุ่มถูกตีตราจากคนในชุมชนเกี่ยวกับพฤติกรรม และการกระทำในอดีต ไม่ได้รับการยอมรับ บางรายไม่ได้รับความเป็นมิตร และไม่ได้รับความไว้วางใจ รวมทั้งไม่ได้รับโอกาสต่างๆ ในชีวิต จนเป็นปัญหาที่กระทบต่อการใช้ชีวิต และก่อให้เกิดการปรับตัวกลับคืนสู่สังคมลำบากยิ่งขึ้น

สำหรับด้านการประกอบอาชีพ การสร้างรายได้ของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่ชุมชนในปัจจุบัน พบว่าส่วนใหญ่มีอาชีพกรีดยางพารา และรับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างตัดทุกเรียนตามฤดูกาล รับจ้างเก็บสวะตอ รับจ้างถางป่า รับจ้างเลี้ยงวัว รับจ้างทำนาปลูกข้าว และรับจ้างทำงานก่อสร้าง เป็นต้น มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัวในแต่ละวัน จึงต้องการมีรายได้ที่มั่นคง โดยส่วนใหญ่จะได้รับการฝึกอบรมพัฒนาความรู้และทักษะการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เช่น การเชื่อมเหล็ก การทำอาหาร การกรีดยางพารา การฝึกอาชีพช่างยนต์ และการทำฟอรันิเจอร์ จากหน่วยงานจากภาครัฐ ได้แก่ สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด ศูนย์ฝึกอาชีพพระราชทานจังหวัดชายแดนภาคใต้ กองสานใจสู่สันติ ศูนย์สันติวิธี กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ภาค 4 ส่วนหน้า (กอ.รมน. ภาค 4) และศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) และภาคประชาสังคมในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม พบว่าบางอาชีพที่ได้รับการฝึกอบรม และได้รับชุดอุปกรณ์ไปประกอบอาชีพภายหลังฝึกอบรมจบหลักสูตร ไม่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริง เนื่องจากต้องอาศัยทักษะความเชี่ยวชาญและความชำนาญ เช่น อาชีพช่างเชื่อมเหล็ก อาชีพช่างซ่อมรถ เป็นต้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Anders Nilsson (2011) พบว่าภายหลังจากผู้ต้องขังได้รับการปล่อยตัว จะขาดทรัพยากรในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการ เช่น การศึกษา การจ้างงานสถานการณ์ทางการเงินที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ทางสังคม และสุขภาพ ส่งผลต่อความเสี่ยงในการกระทำผิดซ้ำได้ ดังนั้นบุคคลกลุ่มนี้ควรได้รับการช่วยเหลือที่เกี่ยวกับสวัสดิการต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2. แนวทางการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ ภายหลังการกลับคืนสู่สังคมพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ในปัจจุบัน

หากพิจารณาแนวทางการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคมพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ในปัจจุบัน พบว่าเป็นลักษณะของการดำเนินงานตามอำนาจหน้าที่และภารกิจที่ตนเองเกี่ยวข้อง ทำให้เห็นภาพความเป็นเครือข่ายชุมชนที่ร่วมการสนับสนุนฟื้นฟู เป็นไปในลักษณะแบบต่างคนต่างทำ แต่มีเป้าหมายร่วมกัน โดยมีองค์กรหลัก 2 ประเภท คือ องค์กรที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กองสานใจ ศูนย์สันติวิธี กอ.รมน. ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น / อำเภอ / จังหวัดในพื้นที่ รวมทั้งศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ และองค์กรที่เป็นหน่วยงานภาคประชาสังคมที่มีบทบาทสำคัญในพื้นที่ ได้แก่ มูลนิธิสะพานมิตร และกลุ่มด้วยใจ และเมื่อพิจารณาในลักษณะของการดำเนินงานแบบเครือข่ายการทำงานในปัจจุบัน พบว่า มีการดำเนินงานในลักษณะของเครือข่ายความร่วมมือร่วมกันอยู่บ้างแต่จะเป็นลักษณะความร่วมมือระหว่าง 2 หน่วยงานเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนเครือข่ายความร่วมมือทั้งระบบของหน่วยงานต่างๆ ที่มีการกิจหรืออำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องร่วมกันทั้งหมดนั้นยังไม่เกิดขึ้น โดยเครือข่ายความร่วมมือที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจะเป็นการช่วยเหลือหรือให้ความร่วมมือกัน เช่น เมื่อมี Case ที่ดูแลโดยภาคประชาสังคม แต่จำเป็นต้องเข้าระบบการให้บริการของโรงพยาบาลรัฐ ก็มีการประสานเชื่อมต่อผ่านศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 เพื่ออำนวยความสะดวกในการส่งต่อ หน่วยงานด้านสาธารณสุขในพื้นที่ใกล้เคียงก็จะเข้าช่วยเหลือในการให้ Case ได้เข้าระบบการให้บริการของโรงพยาบาลรัฐร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งยังเป็นความร่วมมือแบบ Cooperation ระหว่าง 2 หน่วยงานเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม หากมองในเชิงรายละเอียดก็ยังไม่เห็นภาพของความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นระหว่างหน่วยงานภาครัฐ หรือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในการช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ ภายหลังการกลับคืนสู่สังคมพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ แต่ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นเป็นเพียงการทำงานแบบเชื่อมต่อกันตามอำนาจหน้าที่ที่เหมือนกันหรือเพราะอยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบเดียวกันเท่านั้น ยังไม่ได้มีความร่วมมือกันอย่างจริงจัง ซึ่งภายใต้การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วประกอบกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน หากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ไม่มีความร่วมมือกันในการดำเนินงานช่วยเหลือสนับสนุนฟื้นฟูให้เกิดประสิทธิภาพ มีความต่อเนื่อง และมีระบบการงานร่วมกันที่ชัดเจน ใน 5 มิติ ก็อาจจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในอนาคต ได้แก่ (1) ด้านการให้คำปรึกษาและเรื่องการค้าเดินคดี (2) ด้านการส่งเสริมอาชีพให้ครอบครัวและญาติ (3) ด้านการเตรียมความพร้อมออกกลับคืนสู่สังคม (4) ด้านการสนับสนุนด้านการเรียนรู้ฝึกอาชีพ และ (5) ด้านการประเมิน/ดูแลสุขภาพจิตใจและการรักษา ซึ่งทั้ง 5 มิติ เป็นความร่วมมือที่ควรเกิดขึ้นระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในพื้นที่ ไม่ใช่เพียงระหว่าง 2 หน่วยงาน และยกระดับให้เป็นความร่วมมือแบบ Collaboration ดังที่ Agranoff and Mcguire (2003) ได้กล่าวไว้ว่าการสร้างความร่วมมือแบบ Collaboration ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการงานสาธารณะ ทั้งนี้เนื่องจากได้มีการตระหนักดีว่าการบริหารจัดการงานสาธารณะต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่สังคม

ต้องเผชิญอยู่ล้วนไม่สามารถถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตความรับผิดชอบขององค์กรเพียงองค์กรเดียวได้อีกต่อไป เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง เกินกว่าที่ศักยภาพขององค์กรเพียงองค์กรเดียวจะ ยืนหยัดต่อสู้ได้เพียงลำพัง

เมื่อพิจารณางานวิจัยที่ผ่านมาพบว่าความร่วมมือที่จะทำให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กร/หน่วยงานนั้น มีหลากหลายรูปแบบ ดังเช่น ชนิตา รัชพลเมือง (2558) ศึกษารูปแบบความร่วมมือในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่าสามารถจำแนกรูปแบบความร่วมมือได้หลายรูปแบบ เช่น (1) รูปแบบความร่วมมือตามลักษณะความเป็นนิติบุคคล ซึ่งมีทั้งรูปองค์การมหาชนอิสระและองค์การทั่วไป รูปแบบที่นิยมจัดตั้งคือ สหการ ประชาคมเขตพิเศษ และองค์การความร่วมมือระหว่างองค์กร ซึ่งเป็นองค์กรอิสระ บริหารงานในรูปคณะกรรมการร่วม (Joint Board) ส่วนความร่วมมือที่ไม่เป็นนิติบุคคลมีหลายรูปแบบ เช่น ความร่วมมือแบบทางการและไม่เป็นทางการ ที่ไม่ได้มีการตั้งองค์กร เช่น การมอบหมายภารกิจให้ดำเนินการแทนตามอำนาจที่กำหนดไว้ในกฎหมาย การตั้งคณะกรรมการร่วมเฉพาะกิจ การจัดทำ MOU ระหว่างองค์กร (2) รูปแบบความร่วมมือตามพื้นที่บริการ ซึ่งเป็นความตกลงร่วมกันให้ประชาชนในพื้นที่บริการ (Area-based Agreement) โดยไม่จำกัดเฉพาะพื้นที่ในเขตของตน (3) รูปแบบความร่วมมือตามแบบเครือข่ายหรือภาคีความร่วมมือองค์กรที่เป็นรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบ ไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่ติดกัน แต่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน การดำเนินการอาจใช้รูปแบบเครือข่าย/ภาคีความร่วมมือ โดยองค์กรที่มีความพร้อมและศักยภาพเป็น “แม่ข่าย” ความร่วมมือ (4) รูปแบบความร่วมมือแบบแบ่งงาน โดยแบ่งงานกันตามองค์กรที่เข้าเป็นภาคีความร่วมมือ และ (5) รูปแบบความร่วมมือตามระดับศักยภาพ ที่แบ่งออกได้เป็นความร่วมมือแบบเท่าเทียมกัน (Equal Parties) กับความร่วมมือตามความพร้อมขององค์กร

3. รูปแบบการสนับสนุนพื้นที่พหุติดผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ ใช้แนวคิดพฤติกรรมศาสตร์เชิงบูรณาการมุมมองทางด้านจิตวิทยา สังคมวิทยา อาชญาวิทยา รวมถึงแนวคิดการมีส่วนร่วม ในการออกแบบและพัฒนาขึ้น เนื่องจากอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์การถูกคุมขังจากการกระทำ ความผิดต่อกฎหมายเพื่อก่อความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และถูกสังคมกล่าวหาว่าเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมก่อการร้าย ซึ่งเป็นพฤติกรรมก่อการร้ายที่มีความแตกต่างจากพฤติกรรมก่อการร้ายทั่วไป โดยเฉพาะในด้านของแรงจูงใจที่มีที่มาจากความเชื่อ (จอมเดช ตรีเมฆ, 2564) การที่บุคคลเข้ามาอยู่ในชั้นตอนนี้ ขึ้นอยู่กับการที่บุคคลอื่นในสังคมกระทำต่อเขา การถูกจับกุมและถูกประณามว่าเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมก่อการร้าย จึงมีผลสำคัญต่อการที่บุคคลจะเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคม และการสร้างความรู้สึกหรือความสำนึกว่าเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมก่อการร้าย (Becker, 1963) ดังนั้น ในการฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของบุคคลกลุ่มนี้จึงต้องอาศัยการมองรอบด้าน ทั้งด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้บุคคลสามารถกลับคืนสู่สังคมสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในชุมชนได้อย่างปกติสุข

กระบวนการดำเนินงานของรูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ จึงแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ กระบวนการดำเนินงานช่วงต้นน้ำ มุ่งเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินด้านสุขภาพจิต การประเมินความต้องการช่วยเหลือ/สนับสนุน และการกำหนดแนวทางให้ความช่วยเหลือเป็นรายบุคคลภายหลังการกลับคืนสู่สังคม โดยเป็นการดำเนินการในลักษณะการบริหารจัดการรายบุคคล (Case Management) ینگผลการประเมินและการเตรียมความพร้อมจากราชทัณฑ์ เนื่องจากภายหลังการกลับคืนสู่สังคมบุคคลกลุ่มนี้จะมีอาการหวาดกลัว หวาดระแวง มีความรู้สึกกังวล มีความเครียด และมีความคิดอัตโนมัติเชิงลบ ชอบเก็บตัว ปิดกั้นตนเองจากสังคม ไม่กล้าเข้าสังคม ซึ่งความคิดและพฤติกรรมดังกล่าวนี้อาจจะนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าหรืออาการทางจิตเวชอื่นๆ ที่เป็นภัยต่อตนเองและสังคม หรือนำไปสู่การหวนกลับไปกระทำความผิดซ้ำได้ และเมื่อพิจารณาผลการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า อดีตผู้ต้องขังมีความอ่อนแอภายในจิตใจต่อความผิดพลาดที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขังควรเปลี่ยนที่ความคิดเป็นอันดับแรก และสาเหตุที่ทำให้อดีตผู้ต้องขังกลับไปเป็นแบบเดิมมีส่วนมาจากสังคมที่ไม่ให้โอกาสกับคนกลุ่มนี้ ค่านิยมที่ชอบจับผิดมากกว่าการให้โอกาสในการปรับตัว เมื่อสังคมมองข้ามและไม่ได้หยิบยื่นโอกาสให้กับกลุ่มคนเหล่านี้เขาจึงตีค่าตัวเองให้เป็นศูนย์ และคิดว่าตัวเองไม่ได้มีบทบาทต่อสังคม จึงหวนกลับไปกระทำความผิดซ้ำ (ธัญญา พิงสันเทียะ และสุรยุทธ ทองคำ, 2561) โดยการประเมินความพร้อมด้านสุขภาพจิต ควรกำหนดระยะเวลาในการประเมินที่ชัดเจน (ทั้งนี้ อาจขึ้นอยู่กับระดับความเสี่ยงและอาการทางจิตเวช) และมีการจัดกลุ่มผลการประเมินเพื่อส่งต่อ จากนั้นกำหนดแผนการติดตามประเมิน

ในการดำเนินงานประเมินความพร้อมด้านสุขภาพจิต เป็นการดำเนินการร่วมกันของหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิต ได้แก่ ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 โรงพยาบาลจิตเวชสงขลาราชนครินทร์ โรงพยาบาลในพื้นที่ หน่วยงานภาคประชาสังคม/NGO ในพื้นที่ ที่กลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวยอมรับและไว้วางใจ และกองสานใจสู่สันติ ศูนย์สันติวิธี (กอ.รมน. ภาค 4 ส่วนหน้า) สำหรับการประเมินความต้องการช่วยเหลือสนับสนุน ควรมุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาความรู้เฉพาะเรื่อง และการสร้างรายได้/สร้างอาชีพ โดยพิจารณาจากความพร้อมด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต สภาพครอบครัว และปัจจัยสภาพแวดล้อมอื่นๆ โดยการดำเนินงานประเมินความต้องการช่วยเหลือ เป็นการดำเนินการร่วมกันของหน่วยงานหลักที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลกลุ่มนี้ ได้แก่ กองสานใจสู่สันติ ศูนย์สันติวิธี (กอ.รมน. ภาค 4 ส่วนหน้า) ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด และหน่วยงานภาคประชาสังคม/NGO ในพื้นที่ที่กลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวยอมรับและไว้วางใจ ส่วนการกำหนดแนวทางให้ความช่วยเหลือบุคคลกลุ่มนี้ ควรยึดหลักการออกแบบและกำหนดแนวทางการให้ความช่วยเหลือที่จำเป็นและมีความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจริง มีการจัดทำแผนแนวทางการช่วยเหลือเป็นรายบุคคล กำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักและหน่วยงานหนุนเสริม รวมถึงบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานนั้นๆ เพื่อการทำงานแบบบูรณาการและส่งต่อบทบาทหน้าที่อย่างเป็นระบบ โดยเป็นการดำเนินการร่วมกันของหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง อาทิ กองสานใจสู่สันติ ศูนย์สันติวิธี (กอ.รมน. ภาค 4 ส่วนหน้า) ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

จังหวัด สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด และหน่วยงานภาคประชาสังคม/NGO ในพื้นที่ที่กลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมด้วยอัมรับและไว้วางใจ เพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือ สนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวในกระบวนการลงน้ำต่อไป

กระบวนการดำเนินงานช่วงกลางน้ำ มุ่งเน้นกระบวนการช่วยเหลือฟื้นฟูและการพัฒนาทักษะที่จำเป็นของทีมสหวิชาชีพเพื่อให้กระบวนการช่วยเหลือฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเป้าหมายสำคัญใน 2 มิติ ได้แก่ มิติที่หนึ่ง คือการมุ่งเน้นเพิ่มภูมิคุ้มกันทางใจของอดีตผู้ถูกควบคุมตัว และมิติที่สอง คือการมุ่งสร้างการเรียนรู้ทางสังคมของอดีตผู้ถูกควบคุมตัว โดยกระบวนการในขั้นตอนนี้จะเป็นการดำเนินการภายหลังจากที่มีการจัดทำรายงานข้อมูลรายบุคคล และดำเนินการตามโปรแกรม/กิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจ การใช้ชีวิต ผ่านหลักจิตวิทยาเชิงบวกและหลักคำสอนตามศาสนาที่นับถือ ซึ่งกำหนดไว้ 5 แนวทางสำคัญ ได้แก่ (1) การปรับความคิดและพฤติกรรม (CBT) (2) การจัดกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจ (RQ) ช่วยให้บุคคลกลุ่มนี้ประคับประคองตัวเองได้เมื่อต้องเผชิญสถานการณ์ที่ย่ำแย่ให้กลับไปใช้ความรุนแรง (3) การฝึกอบรมให้ความรู้การอยู่ร่วมกันในชุมชน เข้าใจและเคารพความแตกต่างของคนในชุมชน สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกันได้ (4) การจัดกิจกรรมจิตอาสาเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน เนื่องจากบุคคลกลุ่มนี้จะเห็นคุณค่าในตนเองค่อนข้างต่ำ ดังนั้นให้ทำประโยชน์ต่อชุมชน/สังคม จะทำให้เห็นคุณค่าในตนเอง มีความรู้สึกรักตัวเองมากขึ้น รับรู้ว่าได้รับการยอมรับในสังคม กล้าเข้าสังคมมากขึ้น ซึ่งทำให้มีความสุขมากขึ้น และมีโอกาสในการสร้างรายได้ ประกอบอาชีพเพื่อครอบครัว และ (5) การฝึกอบรมให้ความรู้และพัฒนาทักษะอาชีพ/สร้างรายได้ จากทุนชุมชน ทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่ผ่านมาพบว่าภายหลังจากผู้ต้องขังได้รับการปล่อยตัว จะขาดทรัพยากรในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการ เช่น การศึกษา การจ้างงาน สถานการณ์ทางการเงิน ที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ทางสังคม และสุขภาพ ส่งผลต่อความเสี่ยงในการกระทำผิดซ้ำได้ ดังนั้นบุคคลกลุ่มนี้ควรได้รับการช่วยเหลือที่เกี่ยวกับสวัสดิการต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (Anders Nilsson, 2011) ทั้งนี้ ภายใต้งานดำเนินงานตามเป้าหมายสำคัญใน 2 มิติ และการดำเนินงานตามโปรแกรม/กิจกรรม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจ การใช้ชีวิต ผ่านหลักจิตวิทยาเชิงบวกและหลักคำสอนตามศาสนาที่นับถือ ซึ่งกำหนดไว้ 5 แนวทางสำคัญ ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาทักษะที่จำเป็นของทีมสหวิชาชีพแบบคู่ขนาน เพื่อเป็นการพัฒนาความรู้ความสามารถหรือทักษะที่จำเป็นของทีมสหวิชาชีพ ให้พร้อมรับกับปัญหาซับซ้อนที่เกิดขึ้นกับอดีตผู้ถูกควบคุมตัว และสามารถทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ คนทำงานในพื้นที่ต้องพัฒนาตนเองให้มีความเชี่ยวชาญด้านนั้นๆ อยู่ตลอด ให้พร้อมรับกับความไม่แน่นอนของสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น แบบแผน รูปแบบของพฤติกรรมที่มีความแตกต่างกันไปตามความคิดความรู้สึกและสภาพแวดล้อมอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานดังกล่าวข้างต้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการบูรณาการการทำงานและความร่วมมือของหน่วยงานหลายภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้อง เพื่อร่วมผลักดันทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติให้การดำเนินการมีความต่อเนื่องทั้งในเชิงของการพัฒนาและในเชิงของกิจกรรมที่ดำเนินการ คิดค้นรูปแบบกิจกรรมที่มีความทันสมัย และสอดคล้องกับความเป็นพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งหน่วยงานต่างๆ ที่

เกี่ยวข้อง ต้องมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างความร่วมมือการดำเนินงานให้เกิดขึ้นในลักษณะแบบ Collaboration เพื่อยกระดับการดำเนินงานในด้านดังกล่าว เกิดการผสมผสาน การส่งต่อ ความต่อเนื่อง และทันการณ์ โดยเฉพาะการเติมเต็มจากราชทัณฑ์ในการดำเนินกิจกรรมทั้ง 5 แนวทางตามที่ได้กล่าวข้างต้น ตั้งแต่ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษยังอยู่ในการดูแล เพื่อเป็นการเพิ่มภูมิคุ้มกันทางใจและการมุ่งสร้างการเรียนรู้ทางสังคมอย่างต่อเนื่อง โดยควรยกระดับให้เห็นภาพความเป็นเครือข่ายการทำงานที่มีเป้าหมายร่วมกันขององค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กอ.รมน. ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น / อำเภอ / จังหวัดในพื้นที่ รวมทั้งศูนย์อำนวยการจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือ ศอบต. และองค์กรที่เป็นหน่วยงานภาคประชาสังคม/ผู้นำศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในพื้นที่ โดยกลไกหลัก/หน่วยงานหลัก ควรให้ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 / รพ.จิตเวช / ภาคประชาสังคมและผู้นำศาสนาในพื้นที่ เป็นผู้ขับเคลื่อนหลักในเชิงปฏิบัติ เนื่องจากจะทำให้เกิดความไว้วางใจและเข้าถึงทั้งผู้ที่จะฟื้นฟู/พัฒนา และชุมชนผู้ที่จะฟื้นฟู/พัฒนาอาศัยอยู่ ส่วน กอ.รมน. / สพร. / ศอ.บต. / หน่วยงานส่วนภูมิภาค / องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาจจะเป็นกลไกเสริม/หน่วยงานหนุนเสริมในการขับเคลื่อน เช่น สนับสนุนในเชิงนโยบาย งบประมาณ บุคลากร และทรัพยากรต่างๆ ในการอำนวยความสะดวกการดำเนินงาน

ส่วนกระบวนการดำเนินงานในช่วงปลายน้ำ มุ่งเน้นการประเมินและติดตามผลด้านสุขภาพจิต ทักษะทางสังคม การใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม และการสร้างรายได้/อาชีพของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่สังคม ใน 3 มิติ คือ มิติที่ 1 การประเมินและติดตามผลด้านสุขภาพจิต ประเมินความสุข และภูมิคุ้มกันทางใจ ของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ จากข้อมูลรายบุคคลที่ได้รับการส่งต่อมาจากกระบวนการกลางน้ำ ดำเนินการโดยศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลด้านสุขภาพจิต การช่วยเหลือด้านสภาพจิตใจและการรักษา โดยมีกรตรวจประเมินด้านสุขภาพจิต การประเมินปัญหาด้านสุขภาพจิต การทำกลุ่มบำบัด การให้คำปรึกษารายบุคคล การบำบัดโดยการแก้ปัญหา และการเยี่ยมบ้าน เพื่อให้การช่วยเหลือญาติและครอบครัวด้วย การเข้ารับบริการในโรงพยาบาลรัฐ การลงเยี่ยมบ้านเพื่อพูดคุยและสื่อสาร การให้การปรึกษาส่วนบุคคล การให้คำปรึกษาแบบกลุ่ม การปรับความคิดด้วยวิธีการ CBT รวมทั้งมีการติดตามดูแลอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินการร่วมกันกับหน่วยงานภาคประชาสังคม หรือ NGOs และหน่วยงานทางด้านสาธารณสุขในพื้นที่ เพื่อทำหน้าที่ในการร่วมกันผลักดันให้บุคคลกลุ่มนี้สามารถที่จะเข้าถึงระบบการให้บริการของภาครัฐและสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติ มิติที่ 2 การประเมินและติดตามผลด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นการประเมินและติดตามผลด้านการอยู่ร่วมกันในสังคมภายหลังได้รับการเยียวยาช่วยเหลือตามโปรแกรม/กิจกรรม โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตบุคคลให้ดีขึ้น เป็นที่ยอมรับของสังคม และสามารถอยู่ร่วมกันกับคนอื่นๆ ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยการดำเนินการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) เครือข่ายชุมชน ประกอบด้วย ตัวอดีตผู้ถูกควบคุมตัวฯ ครอบครัว ภาคประชาสังคม/มูลนิธิ และผู้นำองค์กรศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งในพื้นที่ และ 2) เครือข่ายหน่วยงานอื่นๆ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ ประกอบด้วย สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์กรบริหารส่วนตำบล เป็นต้น โรงพยาบาล

ส่งเสริมสุขภาพตำบล ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 มหาวิทยาลัยในพื้นที่ และ กอ.รมน.ภาค 4 ส่วนหน้า ส่วนมิติที่ 3 การประเมินและติดตามผลด้านสร้างรายได้ สร้างอาชีพ เป็นกระบวนการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงในพื้นที่ร่วมกันติดตามและประเมินผลการช่วยเหลือ สนับสนุนส่งเสริมด้านการเรียนรู้ ฝึกอาชีพตามความต้องการและความสนใจ สนับสนุนเครื่องมือ อุปกรณ์ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ โดยดำเนินใน 2 ลักษณะ ดังนี้

- 1) การประเมินและติดตามผลด้านความรู้และทักษะการประกอบอาชีพภายหลังการเข้ารับการพัฒนา โดยเป็นการติดตามผลการนำความรู้และทักษะด้านการประกอบอาชีพไปใช้ และการประเมินหลักสูตรระยะสั้นที่จัดทำตามความต้องการสนใจ หรือ ดำเนินการ Re-skill และ Up-skill เป็นระยะอย่างต่อเนื่อง
- 2) การประเมินและติดตามผลด้านการสนับสนุนเงินทุนที่ได้จากหน่วยงานต่างๆ ไปต่อยอดในการสร้างอาชีพ เช่น การทำเกษตรแบบพอเพียง การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ การสร้างธุรกิจค้าขายเล็กๆ ของตนเอง เป็นต้น โดยหน่วยงานที่กำกับติดตาม และประเมินผลด้านการให้ความช่วยเหลือพัฒนาความรู้และทักษะการประกอบอาชีพ โดยหน่วยงานจากภาครัฐ ได้แก่ สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด และศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) และกองสานใจสู่สันติ ศูนย์สันติวิธี กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ภาค 4 ส่วนหน้า (กอ.รมน. ภาค 4)

การดำเนินการของรูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ เน้นหลักการมีส่วนร่วมตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของหน่วยงาน/องค์กร NGOs ในพื้นที่ โดยการทำข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) เพื่อสร้างการยอมรับของหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง และแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อน โดยมีศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนใต้ (ศอ.บต.) เป็นหน่วยงานแกนกลางในการขับเคลื่อน เชื่อมโยง ประสานงานการทำงานร่วมกัน ตลอดกระบวนการดำเนินงานตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เป็นการยกระดับความร่วมมือให้เป็นแบบ Collaboration ที่ได้ตระหนักถึงการบริหารจัดการงานสาธารณะต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาสังคมที่ไม่สามารถจำกัดอยู่ในขอบเขตความรับผิดชอบขององค์กรเพียงองค์กรเดียว เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง เกินกว่าที่ศักยภาพขององค์กรเพียงองค์กรเดียวจะสามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้เพียงลำพัง (Agranoff and Mcguire, 2003)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 อดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่ชุมชนในช่วงแรกส่วนใหญ่ มีสภาพจิตใจอ่อนแอ ควรได้รับการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจ ให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาได้อย่างเหมาะสมเมื่อเผชิญกับแรงกดดัน และต้องเรียนรู้ทักษะทางสังคม เพื่อสามารถประกอบอาชีพ สร้างรายได้เลี้ยงครอบครัวได้ด้วยตนเอง

1.2 รูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์เชิงบูรณาการ พัฒนาขึ้นผ่านมุมมองทางด้านจิตวิทยา สังคมวิทยา อาชญาวิทยา รวมถึงแนวคิดการมีส่วนร่วม ซึ่งรูปแบบนี้มีความยืดหยุ่นในทางปฏิบัติ สามารถนำไปปรับใช้ในการดูแลช่วยเหลือ พัฒนา ฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ต้องขังกลุ่มอื่นๆ ได้ ทั้งในด้านจิตใจ

ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลกลุ่มนี้สามารถกลับคืนสู่สังคมและใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

1.3 ผลการวิจัยนี้ สามารถส่งต่อขยายความรู้ให้กับหน่วยงานหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เช่น กองสานใจสู่สັນติ ศูนย์สันติวิธี กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ภาค 4 ส่วนหน้า ศูนย์สุขภาพจิตที่ 12 ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น / อำเภอ / จังหวัดในพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานภาคประชาสังคมที่มีบทบาทสำคัญในพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มด้วยใจ และมูลนิธิชะลาอะห์มัร เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวางระบบดูแลช่วยเหลือฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษภายหลังการกลับคืนสู่ชุมชนอย่างเต็มรูปแบบตั้งแต่ช่วงแรกที่ยังออกจากเรือนจำเพื่อลดโอกาสการทวนกลับไปกระทำผิดซ้ำ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 รูปแบบการสนับสนุนฟื้นฟูอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษกลับคืนสู่สังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดยใช้วิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ เป็นระบบการจัดการที่ใช้แนวคิดทางพฤติกรรมศาสตร์ มุ่งเน้นการพัฒนาฟื้นฟูคุณภาพชีวิตด้านจิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งอาศัยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้อง ในเชิงการบูรณาการการทำงานร่วมกัน ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไปหากมีการจัดทำโปรแกรมพัฒนาเฉพาะด้าน เช่น โปรแกรมปรับความคิดและพฤติกรรมผ่านหลักคำสอนทางศาสนา โปรแกรมให้ความรู้และพัฒนาทักษะอาชีพที่สอดคล้องกับทุนชุมชนและทุนทางวัฒนธรรม เป็นต้น มาขับเคลื่อนผ่านกระบวนการของรูปแบบฯ จะทำให้รูปแบบมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของกลุ่มที่ได้รับการพัฒนา

2.2 หน่วยงานหลักที่มีอำนาจในเชิงนโยบาย ควรพัฒนาระบบฐานข้อมูลรายบุคคลในด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ ที่เชื่อมต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อรายงานข้อมูลคุณภาพชีวิตของกลุ่มอดีตผู้ถูกควบคุมตัวด้วยกฎหมายพิเศษ